

יום ירושלים, ואמירת הלל

לא רק שראוי לומר הלל או שירה אחרת ביום שחרור ירושלים, אלא יש פגם רוחני במי שאינו נוהג כן. נציע את המקורות ההלכתיים וההגותיים לשני סוגי קביעה הללו.

[א] יש ראשונים האומרים כי אמירת שבח והודיה על הנסים שנעשו לנו היא מצוה דאורייתא (אנציקלופדיה תלמודית, ערך: הלל, ס"ק 18). מקור לזה נמצא במדרש חז"ל הכותב: "אמר רב חונא מצינו מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים שצריך אדם ליתן שבח והודיה לה' על מעשה הנס. 'ולמען תספר באוזני בנך ובן בנך וכו' וידעתם כי אני ה'!" (שמות י', ב'). ואומר 'ולמען ספר שמי בכל הארץ' (שמות ט', ט"ז). מן הנביאים דכתיב 'חסדי ה' אזכיר, תהילות ה', כעל כל אשר גמלנו (ל' מנוקדת קמץ) ה', ורב טוב לבית ישראל' (ישעיה ס"ג, ז). 'הודו לה' קראו בשמו, הודיעו בעמים עלילותיו, הזכירו כי נשגב שמו' (ישעיה י"ב, ד). ומן הכתובים, 'אשר שמענו ונדעם, ואבותינו סיפרו לנו, לא נכחד מבניהם, לדור אחרון מספרים תהילות ה' ועזוזו ונפלאותיו אשר עשה' (תהלים ע"ח, ג'-ד') וכו' (מדרש הגדול, שמות, עמ' קמ"ה-קמ"ו).

מכאן ברור שלא די שבני אותו הדור יספרו תהילות ה', אלא עליהם להעביר הדבר מאב לבנים וימשיכו ההלל עד הדור האחרון. ומכאן גם ברור שלא רק מספרים זאת איש איש בביתו, אלא יש לפרסם הדבר ברבים גם לעיני עמים רבים, ממזרח שמש ועד מבואו. וגם מובא במדרש ילמדנו על שירת "אז ישיר" בקריעת ים סוף "ויאמרו לאמר": "מהו 'לאמר'? לדורות. כשיעשה להם הקב"ה נסים, יהיו אומרים לו שירה" (אנציקלופדיה, שם, ס"ק 36). מכאן שיש לנהוג כך בכל נס ונס, בכל דור ודור.

כלום דבר זה נזכר בגמרא? כן. חז"ל דנים על אמירת "הלל המצרי" (תהלים קי"ג-קי"ח), מי תיקן אמירתו? יש אומרים משה וישראל בים סוף, יש אומרים יהושע וישראל במלחמת א"י וכו' וכו'. יש אומרים חזקיה וסיעתו, רבי עקיבא אומר חנניה מישאל ועזריה אמרוהו בשעה שעמד עליהם נבוכדנצר [וניצולו], יש אומרים מרדכי ואסתר. וחכמים אומרים: נביאים שביניהם תיקנו להם לישראל שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק, ועל כל צרה וצרה שלא תבוא עליהם לישראל, וכשנגאלים אומרים אותו על גאולתם" (פסחים קי"ז).

הרי מלשון "חכמים" המוזכרים לאחרונה, תקנה היא בכל דור ודור להגיד הלל זה כאשר ניצולים. אמנם רבנו תם (דבריו הובאו ברבנו יונה, ברכות, על הרי"ף דף ח) סבור כי זה נאמר רק על נס שאירע לכל ישראל כולו ולא מקצתם, אבל הוא דן על אמירת חובה ולא דן על אמירה של רשות וללא ברכה.

ובאמת כך כותב המאירי (על פסחים קיז): "כל יחיד שאירעה לו צרה ונגאל ממנה, רשאי לקבוע הלל לעצמו באותו יום בכל שנה, אלא שאינו מברך עליה. וכן הדין בכל ציבור וציבור. כך היה יסוד הנביאים לאומרו על כל צרה וצרה כשנגאלים ממנה". עד כאן לשונו. אבל צריכים אנו לבאר מפני מה אין הרמב"ם מזכיר מצוה (או רשות) זו? והרי בין חילוקי הדיעות שהבאנו היתה דעת החכמים, והם הרוב? אלא נ"ל כי פסק כרבי עקיבא המוזכר שם שלדעתו זו אינה תקנה לדורות, אלא חנניה ומישאל ועזריה הם בלבד אמרו את ההלל. ואם תשאל מדוע יפסוק כרבי עקיבא? והרי כלל בידנו כי הלכה כרבי עקיבא מחברו, ולא מחבריו כשהם רבים? אבל באנציקלופדיה תלמודית (ערך: הלכה, ס"ק 607-610) מוסבר אין זאת נקרא "רבים" כאשר מדובר באוסף של דעות יחידניות, ואינם כולם בדעה אחת (כמו שבברייתא שציטטנו).

למדנו כי המאירי מתיר לומר הלל גם על נס שלא אירע לכל כלל ישראל. אבל שמא זה מדובר רק לבני הדור ההוא בלבד? מי אומר שינהגו לעשות יום טוב לעצמם באותו התאריך גם בניהם של אותו הדור, נכדיהם וניניהם? וגם מי אומר שתקנה כזו תהיה תקיפה גם על חדשים המתווספים לקהילה ההיא, עולים הבאים ממרחקים?

תשובה לזאת מצאנו בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' קצא) המביא דעת שו"ת ר"מ אלשיך ומסכם: "יש כח ביד הקהל לתקן עליהם ועל הנלוו עמהם ולא יעבור. וכך נוהגים כמה קהילות בישראל ומגדולי יחידיהם שעושים כן ביום שאירע להם נס". ובסוף דבריו כותב "חתם סופר": "בספר 'יוסף אומץ' (נכתב בשנת ש"ץ 1630), סי' תתש"ט, מהנס שנעשה בפרנקפורט וקבעו בו יום שמחה לדורותיהם וכו'. וכן אנו נוהגים אחריו הגם שאנו בריחוק מקום" עכ"ל (כלומר "חתם סופר" גר בפרשבורג, והוא מילידי פרנקפורט, עוד המשיך לנהוג יום שמחה זה). ובאנציקלופדיה של אייזנשטיין "אוצר ישראל" (סוף ערך: "פורים", עמ' 216-217 מביא רשימה של עשרים קהילות בעמנו שהנהיגו "יום טוב" לדורות בימים שאירעו להם נסים שונים (קיצור מהרשימה באנציקלופדיה העברית, סוף ערך: "פורים").

עד כאן ביררנו שמן הראוי לומר הלל על יום שניצלנו ממות לחיים. בשנת תשכ"ז הקיפו אותנו אויבינו ממזרח, ממערב (מצרים), מהצפון ומהדרום (מיצרי טיראן). ונסים אין מספר קרו לנו. ראשית, כי חיל האוויר הישראלי השמיד 424 מטוסי האויב כבר בשעות הראשונות של המלחמה, ובכך הכריע את הכף לטובת כוחותינו הצבאיים. ועד היום הזה לא ידוע מדוע המק"מ המצרי לא פעל בעוד מועד. ועוד נס שגם מדינת ירדן התקיפה אותנו. ראש הממשלה אשכול הקדים לפנות אליהם בבקשה נמרצת לא להתערב, אבל מפני שחצונותם ושנאתם העתיקה לישראל התקיפו, ובכך הרווחנו בנצחוננו גם את ירושלים העתיקה וגם יהודה והשומרון..

והרי אחר כך ב"מלחמת יום הכיפורים", בה הערבים מסביבותינו התקיפו אותנו בהפתעה גמורה, במלחמה ההיא ירדן לא התערבה. ביום ההוא היו רק כ-400 חיילי ישראל בעיר ירושלים (השאר שולחו לחופשת החג). אילו הלגיון הירדני היה תוקף כביש

תל-אביב ירושלים ומנתק כל קשר בין ירושלים לשאר הארץ, היו מאות אלפי יהודים בני ערובה בידי הירדנים. ובזאת, כמה אומלל וקשה מצבנו! וגם אם היינו משיגים הסכם שביתת נשק היינו מפסידים שוב את העיר העתיקה ירושלים וכל שאר יהודה ושומרון. אבל הקב"ה נתן בדעתם לא להתערב במלחמה. ואילו לא היו הירדנים מתקיפים בשתי המלחמות הללו ("ששת הימים" ו"יום הכיפורים") או שהיו מתקיפים אותנו בשתיהן, הרי זה מובן על פי הטבע. אבל פעם התקיפו ופעם לא, והפעם ההיא שהחליטו להתקיף היתה בהשגחת ה' דווקא כדי להפסיד את אחיזתם בעיר הקודש, והפעם שלא התקיפו היתה גם זו בהשגחת הקב"ה שלא נאבד שליטתנו בה. כמה נפלא הדבר! ועוד נסים רבים שאין מקום כאן להזכיר וכבר נכתבו על כך ספרים רבים, ביניהם של הרב יואל שוורץ.

אבל נוסף כאן נדבך נוסף. יש פגם וחיסרון במי שאינו מודה ומשבח ומהלל ביום הזה. חז"ל מספרים כי ביקש ה' לעשות חזקיה המלך משיח, ולקיים בסנחריב וצבאיו חזון גוג ומגוג (סנהדרין צד). קטרגה מידת הדין "חזקיה שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר שירה לפניך, תעשהו משיח?" ומיד נסתתם החזון ונמנעה הגאולה הצפויה. מניין בא לחזקיה ליקוי זה? הפסוק מעיד עליו "כי גבה לבור".

שואלים במדרש רבה (שיר השירים ד', פסקא תשורי מראש אמנה) הרי חזקיה היה מלך צדיק, ואתה אומר גבה לבור? אלא ישעיה הנביא בא ליחזקיה ותבע ממנו "זמרו ה'!" (ישעיה י"ב) תמה לו "למה?" ענה לו "כי גיאות עשה!" ענה לו חזקיה "מודעת [ו] בניקוד שורק] זאת בכל הארץ". כלומר: "מה אנו צריכים לומר נסיו וגבורותיו של הקב"ה? כבר מודעת זאת מסוף העולם ועד סופו. לא כבר עמד גלגל חמה (בימי יהושע) באמצע הרקיע, וראו (האומות) נסיו וגבורותיו של הקב"ה עד סוף העולם?". כלומר המאמין הגדול הזה היה סבור שאין צורך להכביר במלים, כי כל בר דעת מכיר שליטתו המוחלטת של הקב"ה בעולם. ושם במדרש מובאת דיעה נוספת: "אמר חזקיה: תורה שאני עוסק בה מכפרת על השירה". עד כאן לשונו. הרי דווקא מתוך גדולת התמדתו בלימוד תורה, זלזל בצורך להקציב זמן לומר ההלל, ולימוד התורה ישמש "כפרה" על חוסר אמירת השירה.

אבל יודעים אנו שטעה בזה. למה? מסביר מהר"ל הענין כי כאשר מופיע בעולם נס, בא העולם על שלמותו. והאדם כאשר הוא בשלמות איננו יכול להתאפק ולידום, אלא השירה פורצת מתוך לבו ומפיו ("נצח ישראל" פרקים מ"ג, נ"ג ועמ' קע"ו, קצ"ח). כאשר האדם איננו מתרגש, סימן הוא שעדיין לא הבין גדולת הענין וזהו חסרון.

[צריכים להודות לה' לא רק אלו שהיו כאן בתקופה ההיא, אלא גם כל מי שיש לו תועלת מהחכמים שהיו פה בזמן ההוא, כמבואר על פי ר' חיים ולוז'ין (מובא ב"הגאון החסיד מוילנא", על ידי ר' בצלאל לנדוי (עמ' ט"ו, הערה 12)].

נוסף על המימד של הצלה ממוות לחיים, יש כאן גם שבח ותהילה על הצלת עיר הקודש ירושלים. כותב מהר"ל: "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, כי ירושלים הוא עצם ועיקר מעלת העולם" (נצח ישראל, פרק כ"ג, עמ' קי"ז). משום מה? אלא חז"ל מלמדים כי ירושלים נקראת על שמו של הקב"ה. הפסוק האחרון של ספר יחזקאל קורא לעיר זו "ה' שמה" (ש' מנוקדת קמץ) וחז"ל דרשו המלה כאילו ש' מנוקדת שבא (בבא בתרא עה ע"ב). מה פירוש? מבאר מהר"ל: "כי כל שם מורה על אמיתת הדבר מה שהוא וכו' וכו'. וירושלים בעולם התחתון מורה על השם יתברך שהוא שוכן בה" (שם, פרק מ', עמ' ק"ע). ועוד: "ירושלים אינה עיר טבעית כמו שאר עיר, רק היא עיר אלוהית במעלתה האלוהית" (שם, תחילת פרק נ"א). "והבונה חורבה מחורבות ירושלים, הוא בנין אלוהי קדוש כאשר ידוע" (נתיבות עולם, נתיב גמ"ח, סוף פרק ד). ע"ע בספרו גבורות השם, עמ' קנ"א, איך ולמה בזכות ירושלים זכינו לקריעת ים סוף!

זאת כיון שמצפים אנו לבניין בית המקדש, והעיר הנשגבת הזו היא תהיה גיא חזיון, מקור השראה של נבואה, הרי כל המקום מיועד לעילוי. בספרנו "אוצרות התורה" (פרשת ראה, עמ' 631) הבאנו פרטים רבים על קדושת העיר. ובספרנו "דרישת ציון" (עמ' 221-227) ביארנו חלק משבעים שמותיה, ולכן כאשר קבלנו מתנה יקרה זו, יקר הערך שאין יכולת אנושית להגיד כל שבחיה, ודאי עלינו להודות ולהלל ולשבח על מענק שמים זה. אפשר שאין חובה להגיד הלל, כמו שאין חובה לרכוש בגד ארבע כנפות כדי לתלות שם ציציות (כדברי התוספות, ערכין ב: ד"ה הכל חייבין בציצית) וכמו שאין חובה לרכוש בית כדי להקים מעקה, אבל הנפש השלימה היא מעצמה גועשת ורועשת ונרגשת לזמר שבחי ה' על נסיו ונפלאותיו.

מפורסם בישיבות ספר "נחלת דוד" על מסכתות של תלמיד הגר"ח ולוז'ין. הוא גם כתב ספר דרשות "בית דוד". בדרוש י"ב (במהדורה המצולמת ב"אוצר החכמה", עמ' 128) קובע כי ע"י אמירת שירה אנו זוכים להמשך של עוד נסים בעתיד, ולגאולות נוספות. בס"ד מצאתי זאת גם ב"שפת אמת" (על חנוכה, שנת תרל"ב) זו לשונו: "עשאוּם יום טוב בהלל והודאה. פירוש ע"י שהכירו גודל הישועה מהשי"ת והללו והודו בכל לבבם, ע"י זה המשיכו הארת הנס לעולם. וכן צריך להיות כל אדם, כשמרגיש איזה ישועה ומתגלה הטוב בגודל חסד ה', כפי השבח והודיה שנותן, כך נשאר אצלו לדורות" עכ"ל.

רבנו אברהם בן הרמב"ם (מובא בפירושו של הגאון ר' ירוחם פערלא על "ספר המצוות לרבנו רס"ג", ח"א עמ' 515) מבאר שאין כוונת חז"ל (פסחים קי"ז). שאנו נאמר עצם נוסח ההלל, "אבל רצה השי"ת שיאמרו שירות ותשבחות במאורעות אלו באיזה מלים שיהיו, כמו שנתחייבו הלויים בקרבן. ומצות עשה [דאורייתא היא] "שירו לה' כי גאה גאה" (שמות ט"ו, כ"א) וכו' ונתחייב בזה ג"כ אשר נהללו ונשבחו ית' בכל זמן יתראה לנו נצחוננו וגבורתו. ועל כן אמרו כי הלל בימי חנוכה דאורייתא".